

SERIA HISTORIAE DIOECESIS
QUINQUEECCLESIENSIS X.

**KATOLIKUS ZSINATOK ÉS
NAGYGYŰLÉSEK MAGYARORSZÁGON
A 16–20. SZÁZADBAN**

Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola
Pécsi Egyháztörténeti Intézet és a
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpontja

PHF
17

Jelen kötet a 2012. december 6–7-én a Pécsi Hittudományi Főiskolán rendezett egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata. A konferenciára és a tanulmánykötet kiadására az NK 83799 témaszámú OTKA-programmal (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont) közös szervezésben került sor.

A kötet megjelenését az NKA támogatta.

A kötetet szerkesztette:

BALOGH MARGIT – VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR

A nyomdai munkálatokban közreműködött:

Kódex Könyvgyártó Kft., Budapest

ISBN 978-963-89536-6-7

ISSN 1787-5161

Műszaki szerkesztő: Vértesi Lázár

Felelős kiadó: Cziglányi Zsolt

Budapest – Pécs, 2014

TÓTH TAMÁS

AZ 1763-AS KALOCSAI ZSINAT*

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye a 18. században

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye a Magyar Királyság azon részén található, ahol az 1526-os mohácsi vészt követő kétszáz évben legnagyobb volt a pusztulás. Lényegében a teljes egyházmegyei struktúra megsemmisült, az érsekek pedig – akik változatlanul a magyarországi egyházi hierarchia második méltóságának számítottak – egyidejűleg egy másik, valóban létező püspökséget irányítottak, leginkább Győr vagy Nyitra *de facto* püspökeiként.¹ Kalocsa változatlanul kitüntetett helyzete jól nyomon követhető az érseki kinevezések számában is: 1526 és 1733 között 18-an birtokolták a metropolitai széket, míg a hasonló helyzetben lévő, a török vagy a reformáció által ellehetetlenített püspökségek sokkal gyakrabban kaptak új főpapot, mivel ezek az egyházmegyék a gyakorlatban a szó szoros értelmében vett címzetes püspöki székek lettek: például Pécs, Vác vagy Csanád ugyanebben az időszakban kétszer ennyi, 36-36 püspököt tudhatott magáénak.² Kalocsa várát és városát azonban mégsem a törökök, hanem Bocskai István (1557–1606) protestáns hajdúí rombolták le 1602-ben.³ A Buda felszabadítását követő évtizedek sem hozták meg a várt nyugalmat: csak a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) után érkezhettek el az a nyugodtabb időszak, amikor lehetőség

* A tanulmány az OTKA NK 83799 számú pályázat keretében készült.

¹ 1526 és 1733 között 18 főpásztor közül 9 volt egyben győri, 4 pedig nyitrai adminisztrátor. Ketten Zágrábot irányították párhuzamosan, egy-egy egyidejűleg Veszprémet, Váradot, Egert, illetve (a kinevezéskor legalábbis) Vácot irányító főpapról tudunk. TÓTH Tamás: «*Si nullus incipiat, nullus finiet*» *La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)*. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/6.) Budapest–Roma–Szeged, 2011. 38. A magyar kiadás folyamatban. Lásd még: Uő: „*Ha senki sem kezdi el, senki sem fogja befejezni.*” *A két Patachich érsek és a katolikus megújulás (1733–1784)*. *Deliberationes* II/2(2009) 2. 201–225., itt: 204–205.

² TÓTH: *Si nullus incipiat... i. m.* 35.

³ TÖRÖK József – LEGEZA László: *A kalocsai érsekség évezrede*. Budapest, 1999. 28.

nyílt a tényleges újrakezdsre. Mohács után csak 1733-ban kerülhetett sor először olyan főpásztor kinevezésére Patachich Gábor (1733–1745) személyében, aki a főegyházmegye területén rezideált. Az új érsek siralmas állapotokat talált új székhelyén, ahogy érseki processzusának egyik tanúvallomásából is kiderül: „*Nincs székesegyháza, nincs káptalana, sem káptalani méltóságviselői, sem kanonokjai, sem semmilyen jövedelme. A plébániatemplom egész klérusa két személyből áll, a plébánosból, aki egyben általános helynök is, valamint egy káplánból.*”⁴

Ekkor a Hartától Újvidékig Pest-Pilis-Solt vármegye déli részét, Csongrád vármegye egy települését (Horgos), valamint a teljes Bács vármegyét magában foglaló Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye területén mindösszesen tíz egyházmegyés pap szolgált kilenc plébánián.⁵ További nyolc plébániát ferencesek láttak el. Különösen megdöbbenő ez a szám, ha figyelembe vesszük, hogy a török hódítás előtt egyes becslések szerint az érseki egyházmegyének nagyjából 300 plébániája lehetett, igaz, valamelyest eltérő határokkal.⁶ Ilyen körülmények között kellett tehát lényegében a nulláról újrakezdeni. Az alapokat a trienti zsinat (1545–1563) szellemében Patachich Gábor főpásztor rakta le, aki már székfoglalása napján megnyitotta a szemináriumot, majd elkezdte az új főszékesegyház építését, újraalapította a kalocsai főszékeskáptalant, vizitált, plébániákat alapított, templomokat épített azzal az elhatározással, hogy „*si nullus incipiat, nullus finiet,*” vagyis „*ha senki sem kezd el, senki sem fogja befejezni.*”⁷ Ezt a munkát folytatták utódai,

⁴ „*Cum nulla sit ibi Cathedralis Ecclesia, nullum est Capitulum, nullae dignitates, nulli Canonici, nulla Beneficia: et totus Clerus Parochiali Ecclesiae supradictae inserviens consistit in duabus personis, Vicario scilicet generali qua Parocho, et Capellano.*” Luzsénszky István László váradi püspök (1733–1734) tanúvallomása Patachich Gábor 1733-as kinevezési eljárása során. Vatikáni Titkos Levéltár (Archivum Secretum Vaticanum, Vatikánváros; [=ASV] Archivum Concistoriale (Arch. Concist.), Processus Consistoriales (Processus Consist.), 119. fol. 199r.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL OL; korábban Magyar Országos Levéltár, MOL), C 38 Acta Cassae Parochorum, Archidioecesis Colocensis, N. 1, 1733, foll. 1–5.; Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (=KFL) I.1.a. Generalia de Achidioecesi, *Pozsony, 1732. október 21.; 1733. március 13.* MNL OL, C 38 Acta Cassae Parochorum, Archidioecesis Colocensis, N. 1, 1733, foll. 8–10.

⁶ HEGEDŰS Antal: *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége.* (METEM Könyvek, 69.) Budapest–Kalocsa, 2010. 25.

⁷ KFL, I.1.a. Capitulum, vegyes iratok, *De jure Patronatus Canonicos Colocensis Ecclesiae nominandi*, 2. *Patachich Gábor levele III. (VI.) Károlynak, Kalocsa, 1738. április 18.*; KFL, I.1.a. Főszékesegyház, vegyes iratok, *Kalocsa, 1738. április 18.*

Csáky Miklós (1747–1751), Klobusiczky Ferenc (1751–1760), valamint az erőfeszítéseket megkoronázó Patachich Ádám (1776–1784) elődje, Batthyány József érsek (1760–1776) is.

Batthyány József

Németújvári gróf Batthyány József Bécsben született 1727. január 30-án.⁸ Pappá 1751-ben szentelték, akkor, amikor apját a pozsonyi Diéta nádorrá választotta. Az országgyűlés résztvevői ekképp gratuláltak az új nádornak, utalva a fia előtt álló fényes karrierre is:

*Mert a fiad, Lajos, az, ki először mondja miséjét,
gyermeked ő, akitől házad is egyre dicsőbb,
ím, te fiadnak örülsz, látván, hogy az áldoz az Úrnak;
ő néked, látván, hogy te magasra kerülsz.
Örvendünk mindnyájan a gyermeknek s az atyának,
vágynk: mindkettőt érje sokáig öröm,
és hogy az újmise-pap majd fénylő főpapi díszben
ismételhesse kezdeti áldozatát.⁹*

Első szentmiséjét gróf Csáky Miklós kalocsa-bácsi érsek vezetése mellett mutatta be, akit még ugyanabban az évben esztergomi érsekké (1751–1757) nevezett ki Mária Terézia. 1759. május 13-án az uralkodó Erdély püspökévé tette meg Batthyány Józsefet. Miután Róma prekonizálta, december 2-án Christoph Anton Migazzi bécsi hercegérsek (1757–1803; váci püspök 1756–1757 és 1762–1786) szentelte püspökké a császárvárosban. Székét a következő év február 10-én foglalta el. Itt csak egészen rövid ideig maradhatott,

⁸ Vö. CZÉKLI Béla: 70. *Batthyány I. József. 1776. január 1. – 1799. október 23.* In: Esztergomi érsek 1001–2003. Szerk. BEKE Margit. Budapest, 2003. 347–354.; KATONA, Stephanus: *Historia metropolitanae Colocensis Ecclesiae.* Colocae, 1800–1801. Magyarul: KATONA István: *A kalocsai érseki egyház története.* Ford. TAKÁCS József. A fordítást szakmailag ellenőrizte és s. a. r., valamint a kieg. jegyzeteket írta THOROCZKAY Gábor – TÓTH Gergely, az előszót írta THOROCZKAY Gábor. Szerk. ROMSICS Imre – THOROCZKAY Gábor. Kalocsa, 2001–2003. (Rövidítésben a kötet számat, illetve utána a fejezetszámat adjuk meg, amely természetesen mindkét kiadásra érvényes.)

⁹ Eredetiben: „*Est Ludouice tuus, qui sacra haec prima celebrat, / Filius, ille domus gloria magna tuae. / Tu nato gaudes; dum cernis sacra litantem: / Ille tibi; dum te cernit in alta vehi. / At nos gaudemus cuncti prolisque patrique, / Optantes ambos plaudere posse diu. / Et neo mysta breui mitra fulgente decorus, / Rursum primitias has renouare queat.*” KATONA: *Historia metropolitanae... i. m. II., CLXIV.* A magyar kiadás fordítása RIHMÉR Zoltántól származik.

mivel a királynő 1760. május 22-én a kalocsa-bácsi érseki hivatalt ruházta rá. XIII. Kelemen (1758–1769) december 15-én prekonizálta. A kinevezéssel együtt járt Bács vármegye főispáni tiszte is.

Batthyány először Kalocsán tölthetett el huzamosabb időt, bár még nagyon fiatal is volt: érseki kinevezésekor éppen csak betöltötte a 33. életévét, és még kilenc éve sem volt pap. Az új érsek nagy lendülettel látott munkához. Befejezte a szeminárium építését, amelyet 1764-ben helynöke szentelt fel, illetve továbbfejlesztette azt.¹⁰ Ő volt az, akinek hivatali ideje alatt lényegében elkészült a kalocsai főszékesegyház.¹¹ 1762-ben engedélyezte a káptalan tagjainak a violaszínű birétum viselését,¹² két évre rá pedig azt kérte Mária Teréziától, hogy az ősi, a török idők után fel nem újított bácsi káptalan fennmaradt préposti címét egyesítse a kalocsai káptalan egy új stallumával.¹³ Az udvar Batthyány iránti töretlen jóindulatát jelzi, hogy teljesítették azt a kívánságát is, hogy az új kanonok bácsi (kis)prépostot ne a királynő, hanem az érsek maga nevezhesse ki.¹⁴ Sikerült felemelnie az alacsony kanonoki fizetéseket,¹⁵ és további reformokat is tervezett, amelyek azonban csak utóda, báró Patachich Ádám érsek idején teljesedtek be.¹⁶ Hasonló sorsra jutottak az új, méltó érseki rezidencia felépítésére irányuló tervei is,¹⁷ a könyvtár azonban töretlenül fejlődött tovább, az egykorú katalógus érseksége végén 1075 művet számlált 2069 kötetben,¹⁸ ami abban az időben komoly gyűjteménynek számított. Nyomdat alapított, és ő hívta Kalocsára a piaristákat is.¹⁹ Batthyány magyar, német és illír (dél-szláv) népnyelvű jezsuita missziókat is szervezett.²⁰ Érseksége alatt

¹⁰ KATONA: *i. m. II.*, CLXXXIII.

¹¹ Uo. CLXXXVII.

¹² Uo. CLXXI.

¹³ KFL, I.1.a. Capitulum, Vegyes iratok, 1764. május.

¹⁴ KATONA: *i. m. II.*, CLXXXI.

¹⁵ Uo. CLXXXVI.

¹⁶ LAKATOS Andor: *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára.* (Kalocsai Múzeumi Értekezések, 4.) Kalocsa, 1998. 14.

¹⁷ JERNYEI KISS János: *A kalocsai érseki székesegyház és rezidencia megújulása a 18. században.* 269–270. In: *Kalocsa történetéből.* Szerk. KOSZTA László. Kalocsa, 2000. 243–282.

¹⁸ BOROS István: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok.* (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai. Catalogi manuscriptorum, quae in bibliothecis ecclesiasticis Hungariae asservantur, 7.) Budapest, 1989. 8.

¹⁹ KATONA: *i. m. II.*, CLXXXIV–CLXXXV.

²⁰ Uo. CLXIX.

rendszeressé váltak a plébániai vizitációk (1760–1763, 1766–1767, 1770–1771),²¹ és ő volt a kor egyetlen főpáztora Kalocsán, aki a kánoni látogatások tapasztalatai alapján 1763-ban egyházmegyei zsinatot tartott.²²

Az 1763-as zsinatot megelőző próbálkozások Kalocsán

A török vagy a protestáns elnyomás alól legalább részben szabad egyházmegyék (például Esztergom, Vác) már az előző században tarthattak zsinatokat. A többiek, mint Pécs, Eger, Csanád vagy Bosznia püspökei, ahogy Kalocsa érseke is, erre csak a 18. század első felében gondolhattak. Összeségében még az is megállapítható, hogy a korszakban nem tudunk túl sok zsinatról. Ez a 16–17. században a feltételek hiányának, a 18. században pedig talán annak is köszönhető volt, hogy Bécs centralizálásra törekvő politikájának hatására a Trientet követő zsinattartási kedv jócskán alábbhagyhatott, mire az ország felszabadult.

Tényleges egyházmegyei gyűlésre 1763-ban került sor. A század folyamán ez volt az egyetlen olyan összejövetel a főegyházmegyében, amelyet zsinatként tartanak számon. Pontosabban szólva egy egyházmegyei *Congregatio Generalis* (általános gyűlés) volt, több próbálkozást követően a korszak egyetlen itt megvalósult színódusa.

1734-ben Esterházy Imre hercegprímás, esztergomi érsek (1725–1745) királyi támogatással egy olyan zsinatot kívánt összehívni, amelyen Magyarország összes megyéspüspöke részt vett volna. A nemzeti zsinatban azonban – ezt a szakirodalom már korábban feltárta²³ – a frissen kinevezett Patachich Gábor metropolitai jogainak csorbítását vélte felfedezni, ezért mindenütt tiltakozott a terv ellen, az uralkodótól kezdve a császári gyóntatón keresztül saját római ágenséig, hangsúlyozva azt is, hogy a török alatt más volt a helyzet, mint a felszabadulást követően. Erőfeszítései sikerrel jártak, mert az 1734. május 23–25. között Nagyszombatban tartott előkészítő

²¹ Vö. DÓKA Klára: *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa. 1. Kalocsai Főegyházmegye*. Budapest, 1994.

²² KFL, I.1.e.E) 10–13. *Protocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763*. Négy kötet, amely ugyanazt az anyagot tartalmazza.

²³ KATONA: *i. m.* II., CI–CVIII.; TÓTH: *Si nullus incipiat... i. m.* 234–236. A vonatkozó dokumentumok többsége: KFL, I.1.a. Jura sedis Archiepiscopalis, MNL OL, A 30 Litterae Archiepiscoporum; Patachich Gábor. Található ide vonatkozó anyag a zsinati anyagok között itt is: KFL, I.1.a. Synodus.

tanácskozáson a Péterffy Károly nyomán haladó Katona István szerint senki sem vett részt a kalocsai érseki tartomány püspökei közül.²⁴ A számunkra fontos érdekesség Patachich egyik érvében rejlik, miszerint ő maga kíván egy tartományi zsinatot „*communibus animis, unitisque viribus, etsi loco divisi*”,²⁵ vagyis „*közös lélekkel, egyesült erővel, de más helyen*” tartani. Erre azonban az ő életében nem került sor. Tartományi zsinatot majd csak 1863-ban tartottak Kalocsán.

Kevésbé ismert, hogy az 1734-es kánoni látogatást követően (1738-ban a protestáns közösségeket mérték fel) valóban komolyan foglalkozott egy – valószínűleg egyházmegyei szintű – zsinat összehívásával, ezt tanúsítják a ránk maradt dokumentumok is. A hajósi nyári rezidencia „*magányában*” (ahogy a cím is utal rá) elkészült egy szöveg, amely a következő címet viseli: „*Lelkipásztori buzdítás a szinódushoz, összeállított a hajósi magányban, elkészült 1738. április 25-én.*”²⁶ A rendkívül aprólékosan kidolgozott, lábjegyzetekkel ellátott, majdnem hetvenoldalas terv egy részletes, történeti és jogi alapvetést is tartalmazó előszóval kezdődik (*Proemium*), majd a szinódus meghirdetésének mikéntjét írja le pontos szövegtervezetekkel (*Pro publicatione Congregationis Cleri Archi-Episcopi Colocensis*). Ezt egy hat fejezetből álló, főleg hittani rész (*De Summa Trinitate, et Fide Catholica*) és egy öt fejezetből álló szentségtani rész (*De Sacramentis*) követi, amely egykor talán még folytatódott vagy folytatódhatott volna. A rendelkezésünkre álló szöveg egy vázlat, amelyből hiányoznak a meghirdetésre és az esemény megtörténteire vonatkozó helyek és dátumok, amelyek azt sugallják, hogy egy feltehetőleg meg nem valósult részletes tervezetről van szó.²⁷ Katona István és más életrajzírók nem említik, hogy Patachich Gábor érsek zsinatot tartott volna, a

²⁴ KATONA: i. m. II., CVII.

²⁵ Kaptol (Zágráb), 1733. július 18. MNL OL, A 30 Litterae Archiepiscoporum; Patachich Gábor, 483/1733.

²⁶ KFL, I.1.a Synodus, Hajós, 1738. április 25. A pontos címe: *Allocutio Pastoralis ad Synodum. Compillata in Hajosiensi Solitudine. Mense Aprile die 25^a 1738 terminata.*

²⁷ Más publikációk a kutatás jelenlegi állása szerint inkább azt tartják valószínűnek, hogy valamilyen formában megvalósult a zsinati összejövétel 1738-ban. Vö. *A Kalocsai Érseki Levéltár. Levéltárismeretű. Szerk. LAKATOS Adél – LAKATOS Andor – SZABÓ Attila.* (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai, 2.) Kalocsa, 2002. 112.; lásd LAKATOS Andor: *Egyházmegyei zsinatok (szinódusok, konferenciák, tanácskozmányok) az újkori Kalocsa-Bácsi Főegyházmegyében* című cikkét jelen kötetben. Ez is mutatja, hogy mennyire kevés adattal rendelkezünk a korra és a korban lezajlott zsinatokra vonatkozóan.

kézirat azonban önmagában is jelentős dokumentum. Itt jegyezzük meg, hogy az 1738-as esztendő valóban fontos év volt az újjászülető metropolitai egyházmegye számára, mivel ebben az évben Nagyboldogasszony előestéjén nyitották újra a főszékesegyházat, ezzel egyidejűleg újralapították a kánonoki testületet,²⁸ illetve ekkor adta ki az érsek az egyházmegyei statútumokat²⁹ és az érseki tartományra érvényes többnyelvű (a latinon kívül magyar, német, illír) Kalocsai Rituálét.³⁰

Az 1763-as kalocsai zsinat

A zsinatra a kánoni látogatás befejezését követően került sor, amelyben az érsek maga is tevékenyen részt vett. A dátumra az adott ürügyet, hogy 1763 márciusában érkezett meg Kalocsára az előző év október 5-én Castel Gandolfóban kelt pápai breve, amellyel XIII. Kelemen pápa engedélyezte a pátriárkáknak, a primásoknak, az érsekeknek és a püspököknek, hogy évente kétszer – húsvét napján és egy szabadon választott alkalommal – a pápa nevében teljes búcsúval járó ünnepélyes áldást adhassanak egy meghatározott rítus szerint.³¹ Batthyány József március 27-én kelt körlevelében³² jelezte, hogy december 2-át választotta, amely püspökké szentelésének az évfordulója is volt, egyben összehívta egyházmegyéje klérusát, és egyházmegyei papi általános gyűlést tartott.

Az általában maga az érsek – vagy távollétében az általános helynök – elnöklete alatt, a nagyrépost jelenlétében ülésező, kanonokokból

²⁸ KFL, I.1.1.e.B) 15. *Sacrae Ordinationes, Consecrationes, Benedictiones et Caeterae Functiones Ecclesiasticae 1734–1739.* 123–129.

²⁹ KFL, I.1.a. *Visitatio canonica, Acta generalia, Statuta Generalia 1738. Kelt Kalocsán, 1738. május 18-án.* A forrást kiadta és jegyzetekkel ellátva megjelentette BÁRTH Dániel: *Statuta Generalia (1738). Vallásosság és mindennapi élet Patachich Gábor kalocsai érsek általános rendelkezéseinek tükrében.* *Cumania* 21(2005) 141–173. A forrás: Uo. 155–165. Egy részletes, magyarozott összefoglaló található róla: HEGEDŰS: *Patachich Gábor... i. m.* 91–97.; TÓTH: *Si nullus incipiat... i. m.* 210–215.

³⁰ *Rituale Romano-Colocense, seu Formula Agendorum in administratione Sacramentorum et Caeteris Ecclesiae Publicis functionibus rite obeundis observanda. Ac in usum Colocensis, et Com-Provincialium Dioecesium accomodata, et utilibus additamentis aucta. Autoritate, Opera, et Impensis Reverendissimi P. D. Gabrielis Hermanni Dominici Miseratione Divina Metropolitanae Colocensis, et Bacsiensis Canonice unitarum Ecclesiarum Archi-Episcopi.* Budae, 1738. Az előszó dátuma: 1738. március 15.; TÓTH: *Si nullus incipiat... i. m.* 208–210.

³¹ KFL, I.1.e. E.) 13. *Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763.* 3–5.

³² Uo. 17.

álló egyházmegyei konzisztórium (más szóval érseki főszezsék) többször is foglalkozott a zsinat előtt a kérdéssel. Még májusban szó esett a kihirdetésre kerülő pápai breve ügyéről,³³ valamint szeptemberben Batthyány érsek instrukciókat adott a testületnek a zsinatra vonatkozóan.³⁴

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár négy példányban őrzi az 1763-as kalocsai zsinat „zsinati könyvét”,³⁵ pontosabban szólva az ott történetek jegyzőkönyvét – ennek alapján pontosan rekonstruálható a kétnapos esemény lefolyása. Hasonlóképpen megmaradtak Batthyány József érseknek az eseményről készült autográf feljegyzései és más kapcsolódó anyagok is.³⁶

A búcsút engedélyező pápai breve és az előkészületek

A könyvet a pápai breve szövege és Batthyány érsek levele nyitotta meg.³⁷ Ebben felhívta a figyelmet a kapott pápai fakultás fontosságára, majd – egyébként lelkipásztori bölcsességről tanúságot téve – arra a következtetésre jutott, hogy mivel húsvétkor a papok és a hívek a szent funkciók miatt könnyen akadályoztatva lehetnek, az első alkalom inkább Kalocsa városának szól, az általa választható második alkalom pedig a püspökké szentelésének évfordulója legyen, amely egyben minden évben alkalmat adjon arra is, hogy papsága az ő elnökle alatt általános gyűlést tartson. Egyben jelezte, hogy a direktóriumban rosszul szerepel a püspökké szenteléséről való megemlékezés dátuma, azt nem advent első vasárnapján (bár 1759-ben akkorra esett), hanem december 2-án kell a továbbiakban megünnepelni.

December 1-jén érkeztek a résztvevők, akik kalocsai lakosoknál kaptak szállást, és az érsekség gondoskodott a szolgálóikról, kocsisaikról,

³³ 1763. május 16., az érsek elnökle alatt. KFL, I.1.e. A) Protocollum Consistoriale 1761–1765, 136–147. (A szöveg ismétlődik.)

³⁴ 1763. szeptember 16., az általános helynök elnökle alatt. Uo. 149–152. Felolvasták Batthyány József érsek Hajóson, 1763. szeptember 7-én kelt levelét.

³⁵ KFL, I.1.e. E.) 10–13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. Négy példányban, mi ehelyütt a 13. sorszámú tisztázatra hivatkozunk.

³⁶ KFL, I.1.a. Synodus, 1763-as iratok.

³⁷ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 6–7.

valamint a lovakról is.³⁸ Ekkor dolgozták ki az eredetileg minden bizonnyal egynaposra tervezett gyűlés napirendjét is.³⁹

A zsinat megnyitása

December 2-án (akkor péntekre esett) reggel 9 órakor indult a menet az érseki rezidenciáról a főszékesegyházba a szentmisére, amelyet maga az érsek celebrált.⁴⁰ Az ünnepi szertartás végén felolvasták magyar és német nyelven a pápai breve szövegét, majd a főpásztor pápai áldást adott az előírt rítus szerint. Ezt követően Kiss József⁴¹ olvasókanonok, általános helynök intonálta a *Veni Sancte Spiritus* kezdetű himnuszt, majd elimádkozta a hozzátartozó könyörgést is, ezt követően pedig a résztvevők körmenetben átvonultak az érseki rezidenciára (a mai kalocsai érseki kastély elődjébe), ahol kezdetét vette az ülés.

Az eseményen a főpásztoron, valamint az ő és konzisztórium munkáját segítő szentszéki ügyvéden (*Sacrae Sedis Consistorialis Fiscalis*) és a szentszéki jegyzőn (*Sacrae Sedis Consistorialis Notarius*)⁴² kívül meghatározott rendben és öltözékben jelen volt 55 kanonok,⁴³ plébános és plébániai kormányzó, valamint a kispapok (létszámuk becslésünk szerint 10 körül

³⁸ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 7–8.

³⁹ Uo. 8–10.

⁴⁰ Uo. 10–14.

⁴¹ Kiss József kalocsai főszékesegyházi kanonok (1738–1776) 1704 körül született. 1733-ban Patachich Gábor szertartója volt, két évre rá a szeminárium prefektusa lett (a mai rektornak megfelelő hivatal) és az egyházmegyei konzisztórium kancellárja (szentszéki titkár). 1736-ban sükösdői plébános, két évvel később pedig az újjászervezett főkáptalan első örkanonokja, illetve Patachich Gábor érsek oldalkövete. 1748-ban éneklőkanonok, 1756-ban örkanonok. 1760 és 1776 között Batthyány József érsek általános helynöke volt. A karrierje Patachich Gáborral kezdődött, de megérte az unokaöccs, Patachich Ádám kalocsai működésének kezdetét is. 1776. december 5-én halt meg. LAKATOS Andor: *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*. (Kalocsai Múzeumi Értekezések, 4.) Kalocsa, 1998. 135.; KATONA: *i. m. II.*, § I. 9; Winkler Pál szerint Kiss 1733 és 1736 között vezette a szemináriumot. WINKLER Pál: *A papnevelés története a kalocsai egyházmegyében*. (Árpád Könyvek, 47.) Kalocsa, 1934. 20.

⁴² KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 9.

⁴³ Öt kanonok és négy tiszteletbeli kanonok volt tagja ekkor a testületnek, közülük a nagyprépost és három címzetes kanonok plébános is volt, a negyedik tiszteletbeli kanonok pedig a szeminárium előjárója.

lehetett, a pontos számot nem tudjuk).⁴⁴ Joggal feltételezhetjük, hogy a főegyházmegye 15 káplánja is részt vett a gyűlésen.⁴⁵ A résztvevők személyükben reprezentálták az egyháztartomány többnemzetiségű voltát is.⁴⁶ Többségük az egyházmegyei klérushoz tartozott, de Bács, Monostorszeg, Palona, Óbecse, Szabadka, Szond és Zombor ferencesekkel képviseltette magát, Bácskeresztúr a ruszin görög katolikus parókussal, az újvidéki római katolikus plébános mellett pedig jelen volt az örmény szertartású plébánia papja is. Összesen hárman hiányoztak, a doroszlói, a futaki és a magyar-kanizsai plébános, akik ellen az engedetlenség vádja merült fel.⁴⁷ A kanizsai plébános előzőleg súlyos, lázzal járó betegségére hivatkozva mentette ki magát, a másik kettőt azonban az egyházmegyei konzisztórium elé idézték.

A főegyházmegye új területi felosztása

Ezt követte az érseki beszéd,⁴⁸ amelyben a főpásztor – a befejezett kánoni vizitáció eredményeként is – kihirdette, hogy az esperesi kerületek (*districtus*) számát kettőről ötre növeli. Az ügyet egyébként még néhány hónappal a zsinat előtt, 1763 szeptemberében eldöntötte az egyházmegyei konzisztórium.⁴⁹ Kihirdették a felosztás rendjét, amely a Felső-Kalocsai, Alsó-Kalocsai, Felső-Bácsi, Alsó-Bácsi valamint a Tiszai Kerületbe sorolva 49 katolikus, 1 evangélikus, 5 református hellyel számolt.⁵⁰ Érdekeség, hogy az 50. katolikus hely, Kalocsa nem lett besorolva, talán kitüntetett pozíciójának köszönhetően, talán annak, hogy a plébánosi tisztet ebben az időben maga

⁴⁴ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 15–16.

⁴⁵ Uo. 81.

⁴⁶ Katona István a század végén 88 önálló helyről tudott, amelyből (figyelembe véve számos plébánia többnyelvűségét is) 54 magyar, 30 német és 21 illír nyelvű volt, valamint egy-egy helyen szlovák, francia és örmény nyelven is tartottak szentbeszédet. KATONA: *i. m.* I., LXI. I. Bácskeresztúr és Kucora ruszin plébániái ekkor már a kőrösi görögkatolikus eparchia alá tartoztak.

⁴⁷ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 16–18.

⁴⁸ Uo. 18–19.

⁴⁹ 1763. szeptember 24., az általános helynök elnöklete alatt. KFL, I.1.e. A) Protocollum Consistoriale 1761–1765. 156–170. Ugyanazt a plébániai beosztást tartalmazza, mint a zsinati jegyzőkönyv, részletesen kitér az új esperesek, illetve a jegyzők jogaira és kötelességeire is, amelyek a zsinati jegyzőkönyvben is szerepelnek.

⁵⁰ KFL, I.1.e. A) Protocollum Consistoriale 1761–1765. 19–21.

a nagyprépost, báró Barkóczy Sándor⁵¹ látta el.⁵² A kor jogrendjének megfelelően besorolásra került a hat protestáns lelkészi hely is. Kihirdették az új esperesek (*vice archi-diaconus*) jogait és kötelességeit, akik letették a hitvallást és az új espereskerületi jegyzőkhöz (*notarius*) hasonlóan az esküt.⁵³ Mivel az esperesek egyben konzisztórium-i ülnökök (*assessor*) is lettek, az ennek megfelelő esküt is letették.⁵⁴ Ezt követően Házy Pál⁵⁵ tiszteletbeli kanonok, az újonnan létrehozott Felső-Kalocsai Kerület esperese, keceli plébános köszöntötte püspökszentelési évfordulóján a főpásztort a főegyházmege klérusa nevében.⁵⁶

A megtárgyalandó témák felsorolása

Ezt követően felsorolták azt a 89 pontot, amely a kánoni látogatás kapcsán mint megtárgyalandó anyag merült fel.⁵⁷ Mivel ekkor már délután kettő óra volt, az események felgyorsítása érdekében a kérdéseket három csoportba

⁵¹ Szalai báró Barkóczy Sándor József kalocsai nagyprépost (1747–1781). Születési idejét nem tudjuk. Kassán tanult és teológiából doktorált, schidai vagy schaiduni prépost, apostoli protonotárius, 1747-től Kalocsán nagyprépost. Kalocsai plébános is volt 1752 és 1776 között. Katona István szerint híres volt a jótékonyágáról, szétosztotta mindenét, vagyon nélkül halt meg. Ő köszöntötte Patachich Ádámot székfoglalása alkalmából (*Oratio A. J. B. occasione introductionis Adami Patachich Colocensis archiepiscopi in metropolitanae ecclesiae die 17. november 1776.*). LAKATOS: *A kalocsai Főszékeskáptalan... i. m. 114.*

⁵² Katona István összesen 58 hellyel számolt. KATONA: *i. m. II., CLXXVI.*

⁵³ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 22–25.

⁵⁴ Uo. 26–28.

⁵⁵ Házy Pál kalocsai főszékesegyházi kanonok (1762–1801). Házy György (ekkor már elhunyt) kalocsai kanonok unokaöccse Szakolcán született 1718-ban. 1738-ban a kalocsai szeminárium-ban találjuk, 1741-ben bajai káplán, 1743-ban bezdáni, 1752-ben futaki, 1754-ben keceli plébános. 1762-től tiszteletbeli kanonok, 1776-től valóságos kanonok, illetve ugyanebben az évben az újonnan létrejött Bácsi Főesperesség első főesperese. 1780-ban székesegyházi főesperes, 1789-ben bácsi kisprépost, 1790-ben éneklőkanonok, 1794-ben olvasókanonok. LAKATOS: *A Kalocsai Főszékeskáptalan... i. m. 127.*

⁵⁶ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 26–28. Kézirat: KFL, I.1.a. Synodus, *Gratiarum actoria Cleri Congregati ad Archiepiscopum Praesidem Congregationis* (1763. december 2.).

⁵⁷ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 29–34. Sajnos arra vonatkozóan vajmi kevés információval rendelkezünk, hogy pontosan kik is készítették elő ezeket a pontokat, de sejthetjük mögöttük a főegyházmege vizitációjában, illetve annak kiértékelésében részt vett felelős vezető tisztségviselőket is, a konzisztórium, illetve a káptalan tagjait.

osztották, hogy az esperesi kerületek plébánosai a frissen kinevezett eseperek vezetésével megtárgyalhassák azokat.

Az elsőrendű pontok (7) közé tartoztak a plébániák állapotára és jövedelmeire, valamint a hívekre vonatkozó kérdések, amelyek főként a Kamara által megigényelt tizenhatod nevű adónem (papnak járó jövedelemfajta) témáját járták körül. A másodrendű pontok (14) főleg egyes plébániákat érintő konkrét ügyekre vonatkoztak. A harmadrendű pontok (3) a katekézisiról és a missziókról kértek információkat.⁵⁸

Munkacsoportokra osztott megbeszélések és a konzisztórium ülés

A témák felosztását követte az ebédszünet, a résztvevőket az új szeminárium ebédlőjében látták vendégül, majd mindenki visszament a rezidenciára, hogy elkezdődhessenek a – modern kifejezéssel élve – munkacsoportok megbeszélései.⁵⁹ A munkamódszer az volt, hogy a kérdéseket sorszám szerint felosztották az öt espereskerület között, majd az egyes csoportok írásban csak azokra a kérdésekre válaszoltak, amelyek hozzájuk kerültek.⁶⁰ A módszer előnye az volt, hogy így könnyebben a kérdéssor végére jutottak – az egyébként a válaszokból is kitűnő – hátránya pedig az, hogy az kerületek nem feltétlenül azokat a kérdéseket kapták meg, amelyek a területükön lévő plébániákat is érintette, így ezekre a kérdésekre kompetencia hiányában inkább nem is válaszoltak.

Az érsek az öt valóságos kanonokjával, valamint a szeminárium előljárójával (aki maga is címzetes kanonok) ezalatt konzisztóriumot tartott a saját lakrészében.⁶¹ A konzisztórium témája a szentmáriai, vagyis a szabadkai plébánia ügye volt, amelyet ekkor még mindig a magyar szalvatoriánus ferences rendtartomány atyái láttak el. A mostani problémát az okozta, hogy a szabadkai ferencesek kivonták magukat az egyházmegyei statútumok rendelkezései alól, ezért, ahogy a konzisztórium ülésen idézett dokumentumok alátámasztják, Batthyány érsek és a ferencesek

⁵⁸ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 35–36.

⁵⁹ Uo. 36–37.

⁶⁰ KFL, I.1.a. Synodus, *Opiniones Cleri ex omnibus 5. districtibus Vice-Archidiaconalibus (neo erectis) ad quaesita Congregationis Generalis postlimino depromptae* (1763. december 2.).

⁶¹ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 37–46.

levelezésbe kezdtek egymással. A korábbi kánoni vizsgálatok alapján számba vették a plébánia állapotát és javait is, a vita tárgya ugyanis az volt, hogy a főegyházmegye olvasatában a ferencesek nem az egyházmegyei előírások szerint számították a stóladíjakat és más adónemeket, valamint nem megfelelően könyvelték ezeket. Az is kérdés volt, hogy mennyi templomi érték van, és az kit illet. A konzisztórium beidézte a ferencesek két képviselőjét és bejelentette, hogy a főegyházmegye átveszi a plébánia kormányzását. Valójában ez volt az egész dolog lényege, hiszen ez a plébánia messze a legnagyobb volt a főegyházmegye összes plébániája között. 1733-ban, amikor az összeírás szerint az egész egyháztartománynak mindössze 14 343 felnőtt katolikus híve volt, Szabadkát 800 katolikus pár lakta,⁶² a század végén pedig már 26 ezer katolikus lakosról tudunk⁶³ a más vallásúakon kívül.

Az egyes témák tárgyalása a plenáris ülésen

December 3-án reggel kilenc órakor a főszékesegyházban celebrált konventuális mise után az érseki rezidencián folytatták a plenáris ülést, amikor az esperesek előadták az előző délutáni megbeszélések eredményeként kialakított javaslataikat.⁶⁴

A kérdések első csoportjára, amelyek a szentszéki ügyvéd felügyelete alá tartozó kérdések voltak, mindenki egyformán válaszolt, így azok további megbeszélést nem igényeltek, az álláspont egységes volt. Olyan kérdésekre azonban, mint például, hogy mennyi fája van a plébánosnak, vagy mi a helyzet a helyi helvét vallású hívekkel, természetesen mindenki más választ adott. Hasonlóképpen az egyes helyekre vonatkozó konkrét elképzelésekre is inkább csak azok válaszoltak, akik érintve voltak. Ezt követően sorra vették a korábban felsorolt pontokat.⁶⁵ Az érsek most is jegyzetelt, maga is felírta a válaszokat, ahogy a jegyzőkönyv is utal rá.

A színódusi rendelkezések egy része, bár többször konkrét ügy kapcsán vetődött fel, általános érvényű volt:⁶⁶ így előírták a plébánosoknak

⁶² MNL OL, C 38 Acta Cassae Parochorum, Archidioecesis Colocensis, N° 1, 1733, fol. 43v–47.

⁶³ KATONA: *i. m. l.*, LIX., 52.

⁶⁴ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 46–58.

⁶⁵ Uo. 58–77.

⁶⁶ Egyes kérdések a felosztás módszeréből adódóan több helyre is besorolhatók lehetnének.

többek között az iktatókönyvek vezetését (1), az espereseknek a kántortanítók felügyeletét (2), a katekézist (3, 9), döntöttek a javadalmakra vonatkozó egyes kérdésekben (4, 5, 6, 30, 78, 79), szóba került az épületek felújítása (7), előírták a Magyar Királyi Udvari Kamara által megtagadott úgynevezett tizenhatodra vonatkozó kérdés rendezését és más ezzel kapcsolatos kérdéseket (8, 51, 79). Szóba került a templomi szolgálatok rendje nyári és téli időben (12), az ortodoxokkal és a protestánsokkal való viszony és egyes velük kapcsolatos kérdések (13, 21, 23, 48, 49, 56, 61, 62, 64, 82, 83), a miszsiók tartása (14, 70), a hordozható oltárok (17, 76), a templomi és a konfraternitásokra vonatkozó számadások (18), a ferencesek (27, 28, 58, 66), az iskolák (28, 29, 35), az örökmécs (31), az autentikus ereklyék (32), a nagybőjti és adventi katekézis és más jámbor gyakorlatok kérdése (33), a Szent Útravaló (34), a templomi sekrestyés, harangozó és főgondnok (36, 62, 63, 64, 77), a különböző búcsúk (38, 39), a hiányzó illír (délsláv) nyelvű könyvek pótlása (46), a katolikus telepések előnyben részesítésének kérdése (ne feledjük, ebben a században javában folyik a telepések behívása a török korban elnéptelenedett területek gazdasági fellendítése érdekében) (50), a húsvéti szentáldozás nem az adott plébániához tartozó hívek számára (54), a szent olajak szétosztása (55), a húsvéti szentgyónás ideje (67), illetve, hogy a plébániákra adminisztrátorokat csak az általános helynök engedélyével küldjenek ki (68), vagy a konfraternitások (71, 18), a templomban történő temetések (75) ügyei. Különleges kérdésnek számított a tallósi Esterházy-kastélyban (jelenleg Szlovákiában) létesítendő árvaház terve, amelyet végül a nagy távolság miatt elvetettek, viszont elhatározták három másik építését: egyet Kalocsán a magyarok számára, egyet Szabadkán a „dalmátok” (délslávok) számára, a harmadikat Baján a német ajkúaknak (85, 86, 87).

Láthatjuk, hogy ezek a döntések az élet különböző területeit érintették: találunk közöttük stratégiai jellegű döntéseket (például a telepések vagy az árvák ügyei), az adminisztráció szempontjából fontos rendelkezéseket (például az iktatás, templomi tisztségviselők), nagy számban liturgikus kérdéseket (például a szentségekkel és a liturgikus időkkel, könyvekkel, felszerelésekkel kapcsolatos ügyek), de előkerülnek olyan más jellegű

témák is, amelyek a területen jelen lévő jelentősebb csoportokkal kapcsolatosak (például ferencesek, protestánsok, ortodoxok).

A döntések fele egyes plébániákra vonatkozott, bár ezek nem választhatóak el élesen a fentebb is említett általános érvényű rendelkezésektől, így többször mindkét helyre is besorolhatók.

A megtárgyalandó kérdések adminisztratív (például egyes fíliák hovatartozásának kérdése), liturgikus (például hordozható oltárok, ereklyék kérdései), lelkipásztori jellegűek (például egyes plébániák lelkipásztori ellátása, nyelve, másvallásúakkal való viszonya, kántortanítók, missziók, katekézis), jogi (például az egyik községben a bíró, albíró és a jurátusok esküje), vagy gazdasági jellegűek (például kongrua, terményadó, felújítási ügyek) voltak. A konkrét helyekre vonatkozó döntések közül külön is kiemelendők speciális helyzetük miatt a bácskeresztúri és kucorai görög katolikus ruszinok (40, 41) ügyei, valamint az újvidéki örmény katolikus plébános kázusa, aki a *De Propaganda Fide* Kongregációtól kapott rendszeres anyagi támogatást (88).

Érdekesség a csátaljai plébániára és a magyar ajkú Dávod filiára vonatkozó rendelkezés (11), amelyben a kánoni látogatásra hivatkozva a döntést kivételesen magyarul tartalmazza a jegyzőkönyv. Szép példája nemcsak anyanyelvünk korabeli használatának, de az akkori mindennapoknak is:

„Mostani esztendőre rendeltetik, hogy az Csatalyai Plebanus, valamint eddig, úgy ezutánis tartson Káplányt, aki minden vasárnap, és ünnep napon Dautovan Isteni Szolgálatot tartson; és oda, s' ismét ebédre vissza Csatalyijára, az Dautovai helység béli Kotsin vetetődgyön. Melly fáradságaért az Csatalyiai Plebanusnak lészen minden pártúl, aki tavali vető gazda 50. pénz, egy Posonyi mérő őszi, fél tavaszi gabona. aki még őszt nem vetett, tsak ötven pénzt fizessen. Az stóla lészen valamint Csatalyian. Ezeken kivül semmivel az Kósség nem tartozik, ha nem borral, és egyébel, à mi tsupan az misére és gyónókra vagy is inkább' áldozókra az Dautovai Kápolnában kívántatik. Ez az rendelés pedig valamint hogy ezen esztendőnek elejétől kezdődik, úgy tsak annak végeig tart. jövő esztendőre meg ujitattik az iránatak való rend tartas. Zombor nyolcadik Juniushban 1763. esztendőben.

Groff Battyáni Joseff Kalotsai Érsek.⁶⁷

⁶⁷ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 62.

Összességében azt is megemlíthetjük, hogy a válaszok sokszor hivatkoztak az érvényben lévő egyházmegyei statútumokra vagy a vizitáció megállapításaira. A gyűlésen végül 89 helyett 88 pontot tárgyaltak meg, mivel a 89., szintén a tizenhatoddal foglalkozó részt másutt eldöntötték.

Végül közzétették Batthyány érseknek a ferences tartományfőnökhöz írt levelét, amelyben a következő év január elsejével a felmerült és másképp nem orvosolható problémák okán felmenti a ferenceseket a szabadkai plébánia vezetése alól.⁶⁸

A zsinat befejezése

Az ülés lezárásaként közösen elrecitálták a *Te Deum laudamus* kezdetű egyházi hálaadó himnuszt, majd a hálaadó könyörgés befejeztével a főpásztor megvendégelte a résztvevőket az új szeminárium refektóriumában, és „*Proemia Cathchetica omnis generis*”, vagyis szabadon elvihető kateketikai jellegű ajándékokkal bocsátotta őket útjukra.⁶⁹

A zsinat hatása

Azon túl, hogy a részletes jegyzőkönyv alapján megismerkedhetünk az összejövetel szervezésének és lebonyolításának a technikájával, megállapítható, hogy a zsinat szervesen beleilleszkedik a terület 18. századi újjászületési folyamatába, de csupán annak egy állomásaként. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, hogy bár Batthyány József 1776-os esztergomi érseki kinevezési processzusának egyik tanúja részt vett a zsinaton is, kalocsai működésének több kiemelkedő eseménye között nem említette meg a gyűlést.⁷⁰ A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye a török idők és az azt követő szabadságharc elmúltával – a gazdaság élénkítését szem előtt tartó betelepítések következtében is – folyamatosan fejlődött, így sorra alakultak az új plébániák. A gyarapodás egyik fontos állomása az új espereskerületi rendszer kialakítása volt, amelyet

⁶⁸ KFL, I.1.e. E.) 13. Prothocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. 62.

⁶⁹ Uo. 79.

⁷⁰ ASV, Arch. Conclst., Processus Conclst., 172. foll. 79–106. (foll. 79, 95v–106 üres). A pozsegai születésű Gaslevics Antal kalocsai főszékesegyházi kanonok (1759–1787) biztosan részt vett a zsinaton, a zsinati jegyzőkönyv mint címzetes kanonokot, szemináriumi prefektust többször is említi, de Gaslevics tanúvallomásában nem tartotta fontosnak megemlíteni az összejövetelt. Élethez: LAKATOS: *A Kalocsai Főszékeskáptalan... i. m.* 124.

ugyan a zsinaton hirdettek ki, de nem a zsinat döntése alapján. A határozatok egy adott élethelyzetre reagáltak, amelyek az 1763 után is töretlenül továbbfejlődő térség egyik állomását jelentették, hiszen a növekvő érseki egyházmegyének a későbbiekben új kihívásokkal kellett szembenéznie. Az espereskerületi rendszert hamarosan tovább kellett bővíteni: kialakították a Felső- és az Alsó-Tiszai Kerületet, és a hat esperesi kerületet 1776-ban kettésével három főesperességre osztották, vezetőik egyben kanonokok is lettek.⁷¹ A későbbiekben a kerületek száma még tovább bővült. Ehelyütt kell azt is megjegyeznünk, hogy 1763 után még több mint egy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy Szabadka, ekkor már Mariatheresiopolis szabad királyi város plébániája, 1776-ban egyházmegyei vezetés alá kerüljön.⁷² Az árvaházi rendszer, többszöri próbálkozás után, csak a következő századra alakult ki.⁷³ A Patachich Ádám halála évében kiadott sematizmus már 72 katolikus plébániával számolt,⁷⁴ és tudunk még három másik helyről, amelyet ekkor már megalapítottak, de még nem működött.⁷⁵ Ekkorra a katolikus lakosok száma az 1733-as adatokhoz képest – tehát mintegy ötven év alatt – a legszerényebb becslések szerint is megtízszereződött, illetve kisebbségből többségi vallássá lett.⁷⁶ Ez a nemzetiségi és ennél fogva kulturális sokféleséget eredményező

⁷¹ TÓTH: *Si nullus incipiat...* i. m. 169–171; 227.

⁷² KATONA: i. m. I., LIX, 52; II., CLXXXVIII.; *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye Történeti Sematizmus 1777–1923. Schematismus Historicus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis 1777–1923.* (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai, 3.) Szerk./comp. LAKATOS Andor. Kalocsa/Coloczae, 2002. 277–278.

⁷³ Vö. KFL, I.1.a. Árvák címszó.

⁷⁴ *Calendarium Archi-Dioecesanum Cleri Colocensis et Bacsiensis Ecclesiarum Canonice Unitarum ad Annum Jesu Christi MDCCCLXXXIV.* Colocae, [1784].

⁷⁵ TÓTH: *Si nullus incipiat...* i. m. 219–227.

⁷⁶ Az 1784-ben II. József rendeletére készült 1785–1786-os állami népszámlálás, az úgynevezett *Pfarrtopographie* szerint a katolikusok száma 146 794-re nőtt, a katolikus vallás pedig ismét a terület legnagyobb lélekszámú vallása lett. A többi vallás képviselői sokkal kevesebben voltak: ortodoxok 66 108 (1791), a reformátusok csak 16 135 (1788) és az evangélikusok is húszezernél kevesebben lehettek (11 520 Bács vármegyében 1803-ban és 9427 Pest-Pilis-Solt megye Kalocsa alá tartozó részében 1812-ben). Izraelita vallásúak majd’ mindenhol jelen voltak, de csak nagyon kis számban: összesen 1300 hívőjük volt a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye területén (1216 fő Bács megyében 1787-ben, 74 fő a Pest-Pilis-Solt megyei és 24-en a Csongrád megyei részeken 1785-ben). *Magyarország történeti helységnévtára. Bács megye (1773–1808).* Szerk. LELKES György. Budapest, 2005.; *Magyarország történeti helységnévtára. Csongrád megye (1773–1808).* Szerk. LELKES György. Budapest, 2002.; *Magyarország történeti helységnévtára. Pest-Pilis-Solt megye és a Kiskunság (1773–1808).* Szerk. SZASZKÓNÉ SIN Aranka. Budapest, 1998.

fejlődés – további strukturális tagolásokat eredményezve – a későbbiekben is folytatódott, egészen a 20. század első negyedében bekövetkezett megtorpanásig, amikor is a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye közel egymilliós népességéből 674 ezer volt katolikus, akiket 150 plébánia és lelkészség látott el.⁷⁷

A zsinatot az is különlegessé teszi, hogy – bár azzal a szándékkal hívták össze, hogy minden évben megismétlik – a korszak egyedüli ilyen típusú összejövetele maradt a kalocsai érseki székvárosban. A következő egyházmegyei zsinatra egészen más körülmények között, 1821–1822-ben került sor.

⁷⁷ LAKATOS Andor: *Fejezetek a Főegyházmegye 20 századi történetéből*. 9. In: A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Almanachja. Kalocsa, 2008. 13–47. Ezúton szeretném megköszönni a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár vezetőjének, Dr. Lakatos Andornak és munkatársainak a kutatás során nyújtott segítségét.

TARTALOM

CZIGLÁNYI Zsolt	Előszó	7
-----------------	--------------	---

I. TRIENT UTÁN: MEGÚJULÁS, BAROKK ÉS ÚJKORI ZSINATOK

ADRIÁNYI Gábor	A római katolikus egyház zsinatai	13
FAZEKAS István	Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között	27
KOLTAI András	A győri egyházmege 1579. évi szombathelyi zsinata	45
TUSOR Péter	Nemzeti zsinat, 1648	69
VARGA Szabolcs	A zágrábi egyházmegei zsinatok a 16–17. században	131
MIHALIK Béla	Mérföldkövek az egri egyházmege megújulásában. Az 1635. évi jászói és az 1734. évi egri zsinatok	149
GÓZSY Zoltán	Az 1714. évi pécsi egyházmegei zsinat	167
TÓTH Tamás	Az 1763-as kalocsai zsinat	183
LAKATOS Andor	Egyházmegei zsinatok (szinódusok, konferenciák, tanácskozmányok) az újkori Kalocsa-Bácsi főegyházmegeében	201

II. EGYHÁZMEGEI SZINÓDUSOK, PÜSPÖKKARI KONFERENCIÁK A 19–20. SZÁZADBAN

FEJÉRDY András	Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat és az apostoli szentszék	219
TAMÁSI Zsolt	Egyházmegei zsinatok Erdélyben a 19. században	237
Hermann-Josef SCHEIDGEN	Az 1849-es osztrák püspökkari konferencia Bécsben	267
Klaus SCHATZ	Az I. vatikáni zsinat és a missziók	295

GÁRDONYI Máté	A veszprémi egyházmegye 1923. évi zsinata	325
MÓZESSY Gergely	Az 1924-es, első székesfehérvári egyházmegyei zsinat	339
LÉNÁR Andor	Váci egyházmegyei zsinatok Hanauer Árpád István püspöksége alatt (1919–1942)	353
DAMÁSDI Zoltán	Az 1936. évi pécsi egyházmegyei zsinat	373
BEKE Margit	Püspöki tanácskozások Magyarországon	397
BALOGH Margit	Kalocsai érsekek a magyar katolikus püspöki kar élén 1949 és 1976 között	417

III. A HAZAI KATOLIKUS NAGYGYŰLÉSEK

SZÖGI László	A katolikus nagygyűlések Magyarországon	437
GIANONE András	Hagyomány és megújulás a XXIV. Országos Katoli- kus Nagygyűlésen	445
KLESTENITZ Tibor	Szalongyűlések vagy őszi hadgyakorlatok?	463
CSIBI Norbert	Az első vidéken tartott országos katolikus nagygyű- lés (1907 – Pécs)	487
	A kötet szerzői	515